

Desarrelament, arquitectura i societat. L'església de Pubblica de Campeán (Zamora)

Resum: A causa de la construcció de l'embassament de Ricobayo (Zamora) a finals del primer terç del segle XX, la majoria dels pobladors de la confluència dels rius Tera i Esla es van veure abocats a abandonar les seues localitats negades per les aigües. Aquella infraestructura energètica va portar el progrés fruit de la producció hidroelèctrica, però també el desarrelament més absolut. Per acollir els veïns sense acomodament únicament es va construir, en una comarca limítrofa, una localitat de nova planta: Pubblica de Campeán. El nou poble, determinat per les mancances materials de la postguerra civil, es va anar aixecant des de la més estricta modèstia entre finals dels anys 30 i començaments dels 40. Tot i això, la seva església va haver d'esperar una dècada més, quedant finançat el seu projecte arquitectònic pel Ministeri de Justícia. Tot i les limitacions econòmiques i una població amb identitat transterrada, l'autoria del temple a càrrec de l'excel·lent arquitecte Luis Cubillo d'Arteaga va garantir resultats arquitectònics molt interessants. Plantegem l'anàlisi d'aquest edifici, conseqüència del desarrelament i el reflex de la societat que el va gestar. Un temple doblement caracteritzat pel prestigi del seu projectista, i les determinacions d'una economia malmesa i la identitat en formació dels seus destinataris.

Paraules clau: Arquitectura religiosa contemporània; embassament de Ricobayo; desarrelament; Luis Cubillo de Arteaga; Pubblica de Campeán; Zamora

Uprootedness, architecture and society. The church at Pubblica de Campeán (Zamora)

Abstract: Due to the construction of the Ricobayo swamp (Zamora) at the end of the first third of the 20th century, most of the inhabitants of the confluence of the rivers Tera and Esla were forced to abandon their villages flooded by the waters. That energy infrastructure brought prosperity, but also the most absolute uprooting. In order to accommodate the inhabitants without accommodation, only a new town was built in a neighboring region: Pubblica de Campeán. The new village, determined by the material shortages of the post-Civil War period, was built in the strictest modesty between the end of the 1930s and the beginning of the 1940s. However, its church had to wait another decade, its architectural

project being financed by the Ministry of Justice. In spite of the economic limitations and a population with a trans-terrestrial identity, the authorship of the church by the architect Luis Cubillo de Arteaga guaranteed very interesting results. We propose to analyze this building, a consequence of the uprooting and a reflection of the society that conceived it. A temple doubly characterized by the prestige of its designer, and the determinations of a battered economy and the identity in formation of its recipients.

Keywords: Contemporary religious architecture; Ricobayo Reservoir; uprooting; Luis Cubillo de Arteaga; Pubblica de Campeán; Zamora

Desarraigo, arquitectura y sociedad. La iglesia de Puebllica de Campeán (Zamora)

Resumen: Debido a la construcción del embalse de Ricobayo (Zamora) a finales del primer tercio del siglo XX, la mayoría de los pobladores de la confluencia de los ríos Tera y Esla se vieron abocados a abandonar sus localidades anegadas por las aguas. Aquella infraestructura energética trajo el progreso fruto de la producción hidroeléctrica, pero también el desarraigo más absoluto. Para acoger a los vecinos sin acomodo únicamente se construyó, en una comarca limítrofe, una localidad de nueva planta: Puebllica de Campeán. El nuevo pueblo, determinado por las carencias materiales de la posguerra civil, se fue levando desde la más estricta modestia entre finales de los años 30 y comienzos de los 40. Sin embargo, su iglesia hubo de esperar una

década más, quedando financiado su proyecto arquitectónico por el Ministerio de Justicia. No obstante las limitaciones económicas y una población con identidad transterrada, la autoría del templo en el sobresaliente arquitecto Luis Cubillo de Arteaga garantizó resultados arquitectónicos muy interesantes. Planteamos el análisis de este edificio, consecuencia del desarraigo y reflejo de la sociedad que lo gestó. Un templo doblemente caracterizado por el prestigio de su proyectista, y las determinaciones de una economía maltrecha y la identidad en formación de sus destinatarios.

Palabras clave: Arquitectura religiosa contemporánea; Embalse de Ricobayo; desarraigo; Luis Cubillo de Arteaga; Puebllica de Campeán; Zamora

Déracinement, architecture et société : L'église de Puebllica de Campeán (Zamora)

Résumé : À cause de la construction du barrage de Ricobayo (Zamora) à la fin du premier tiers du XX siècle, la plupart des habitants de la confluence des rivières Tera et Esla ont été poussé à abandonner leurs villages inondés par les eaux. Cette infrastructure a apporté le progrès moyennant la production hydroélectrique, mais aussi le déracinement le plus absolu. Pour accueillir les voisins sans logement, un nouveau village a été bâti sur une contrée voisine : Puebllica de Campeán. Ce nouveau village, déterminé par les carences matérielles de l'après-guerre civile, a été bâti en toute modestie entre la fin des années 30 et début des 40. Malgré cela, son église a dû attendre une décennie de plus, à partir d'un

projet financé par le Ministère de Justice. Au-delà des limitations économiques et d'une population avec identité d'exil, la paternité du temple à la charge de l'excellent architecte Luis Cubillo de Arteaga a garanti des résultats architecturaux très intéressants. Nous soulevons l'analyse de ce bâtiment, conséquence du déracinement et du reflet de la société qui l'a conçu. C'est un temple caractérisé par le prestige de son concepteur, les déterminations d'une économie endommagée et l'identité en formation de ses destinataires.

Mots-clés : Architecture religieuse contemporaine ; barrage de Ricobayo ; déracinement ; Luis Cubillo de Arteaga ; Puebllica de Campeán ; Zamora

Introducció

A les proximitats de Carbajales d'Alba i Villanueva de los Corchos, precisament on conflueixen els rius Aliste i Esla, al marge dret d'aquest últim s'elevava sobre un turó la localitat de La Pùblica. Sempre fou un nucli escassament poblat, de poc més d'una quinzena de cases, tot i que la seua posició el mantenia ben comunicat amb els nuclis veïns.¹ Mancat de temple parroquial, com també ho havia estat Villanueva de los Corchos fins a finals del segle XIX, els veïns havien de creuar el pas de barca per acudir al poble de San Pedro de la Nave per complir amb les seves obligacions religioses. Com a conseqüència de la creació de l'embassament de Ricobayo a la dècada dels anys 30 del segle passat, el caseriu va quedar completament negat per les aigües,² de manera que els seus habitants van haver d'abandonar les seues propietats i terres de forma definitiva el 1934.³ La majoria es van establir a la comarca de Sayago, en un paratge distant a quatre quilòmetres de Tardobispo en direcció Sud-oest cap a Las Enillas. El lloc havia constituït part de la devesa de San Pedro del Rocío del Campeán, històricament pertanyent al convent del Corpus Christi de Zamora⁴ i posteriorment desamortitzada. Va ser adquirida per aixecar el nou poble, definitivament traslladat el 5 d'octubre de 1932.⁵ El caseriu va adoptar inicialment el nom de Campeán, en virtut de la zona on es troba enclavat,⁶ si bé finalment va afegir el topònim d'origen dels habitants. Inicialment s'havia parcel·lat la devesa i posteriorment van ser aixecades les cases dels veïns, disposades al llarg de la carretera, de factura rústica i inequívocament humil a base de maçoneria, d'una sola planta i amb corral a la part posterior. La complicada situació dinerària del país i les economies de subsistència dels pobladors no van permetre ostentació arquitectònica de cap tipus. Així mateix, el fort sentiment de desarrelament no va traslladar a la localitat erigida de nova planta cap valor identitari propi, més enllà de la imperiosa necessitat de construir prompte i barat les noves llars. Poc després es van edificar les escoles, i el cementiri va ser beneït el 19 de març de 1941.⁷ Tanmateix, la construcció del temple, que va acabar ostentant el pòsit simbòlic i icònic per antonomàsia de la població, va haver d'esperar més de vint anys.

Introduction

Near Carbajales de Alba and Villanueva de los Corchos, precisely where the rivers Aliste and Esla meet, on the right bank of the second one, the village of La Pùblica stood on a hill. It was always a sparsely populated area, with just over fifteen houses, although its position kept it well connected to the neighbouring areas.¹ Lacking a parish church, as Villanueva de los Corchos had also been until the end of the 19th century, the residents had to cross the river by boat to go to the town of San Pedro de la Nave to fulfil their religious obligations. As a consequence of the creation of the Ricobayo reservoir in the 1930s, the village was completely flooded by the waters,² so that its inhabitants had to abandon their properties and lands permanently in 1934.³ Most of them settled in the Sayago shire, in a place four kilometers from Tardobispo in a south-westerly direction towards Las Enillas. The place had been part of the pasture of San Pedro del Rocío del Campeán, historically belonging to the Corpus Christi convent of Zamora

and later disentailed. It was acquired to build the new village, which was finally moved on October 5, 1932.⁵ The hamlet initially adopted the name of Campeán, by virtue of the area where it is located,⁶ although it finally added the place name of origin of the inhabitants. Initially the pasture had been divided into plots and later the houses of the neighbors were built, arranged along the road, of rustic and unmistakably humble construction based on masonry, with a single floor and a farmyard at the back. The complicated monetary situation of the country and the subsistence economies of the inhabitants did not allow architectural displays of any kind. Likewise, the strong feeling of uprooting did not transfer to the brand-new village any identity value of its own, beyond the imperative need to build new homes quickly and cheaply. Shortly afterwards, the schools were built, and the cemetery was blessed on March 19, 1941.⁷ However, the construction of the temple, which ended up bearing the most symbolic and iconic feature of the hamlet, had to wait more than twenty years.

Antecedents del projecte arquitectònic

Per tal de dur a terme la construcció de l'església per a la localitat, el bisbe Martínez González es va posar en contacte, el 24 de gener de 1955, amb la Direcció General d'Afers Eclesiàstics del Ministeri de Justícia, regida per Mariano Puigdollers Oliver, a qui va exposar aquesta necessitat.⁸ Per la documentació conservada sabem que el prelat va estudiar inicialment la quantitat de 224.000 pessetes, corresponents a "l'import del projecte que va manar fer".⁹ Tenint en compte aquestes paraules hem de considerar que, amb anterioritat a la comunicació amb l'òrgan ministerial, el bisbe va haver d'encarregar un projecte arquitectònic per aquest import, encara que no en tenim constància. De fet, en les primeres missives mantingudes amb el director general, aquest va recomanar al prelat que, de comptar amb un projecte per aquest import, "no dubte d'encarregar-lo, ja que en aquest cas no hem de fer res".¹⁰ Això no obstant, també es podria tractar d'una simple temptativa. En qualsevol cas, finalment l'organisme ministerial va assumir la projectació i l'execució del temple, encarregant a l'equip d'arquitectes del Ministeri de Justícia la redacció d'una proposta. Tal com va exposar el mateix Puigdollers Oliver, se'n faria càrrec "un servei especialitzat d'esglésies per a nuclis de xicoteta població, que per una quantitat no superior a les 100.000 pessetes, es construeix una església més que suficient".¹¹ Precisament el bisbat va rebre una subvenció per aquesta quantitat per part del Ministeri el maig d'aquell mateix any¹² i de 50.000 pessetes més el juny de 1956.¹³ L'arquitecte que va rubricar el projecte va ser Luis Cubillo de Arteaga, que havia estat nomenat arquitecte d'aquell organisme el 19 de setembre de 1951.¹⁴ En virtut del seu càrrec va redactar nombrosos projectes d'edificis religiosos, principalment entre 1954 i 1963, i complexos parroquials a la primera meitat de la dècada dels 70.¹⁵ Curiosament, el gener de 1964 va intervenir a la capital zamorana amb la projectació de la casa-col·legi de formació del Patronat de Protecció a la Dona encomanat a les religioses adoratrius.¹⁶

Per donar resposta a la nova població zamorana, el col·legiat va recuperar un projecte traçat per ell mateix només dos mesos abans, encara que els plànols havien estat dibuixats

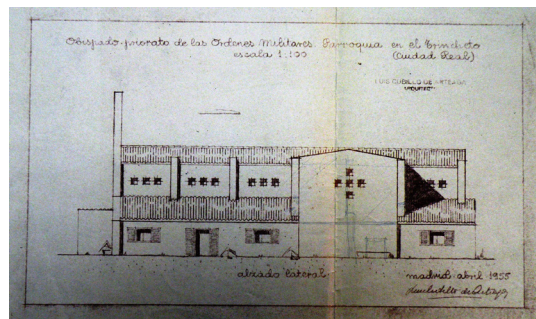
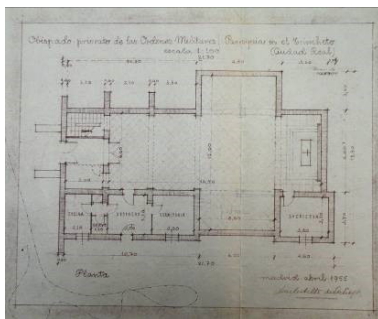
Background of the architectural project

In order to carry out the construction of the church for the town, Bishop Martínez González contacted, on January 24, 1955, the General Directorate of Ecclesiastical Affairs of the Ministry of Justice, headed by Mariano Puigdollers Oliver, to whom he explained this need.⁸ From the preserved documentation we know that the prelate initially considered the amount of 224.000 pesetas for this, corresponding to the "amount of the project that he commissioned".⁹ In light of these words, it must be considered that, prior to the communication with the ministerial body, the bishop must have commissioned an architectural project for this amount, although there is no record of it. In fact, in the first letters held with the general director, this politician recommended to the prelate that, if he had a project for that amount, "do not hesitate to commission it, because in this case we have nothing to do."¹⁰ However, it could also be a simple attempt. In any case, the ministerial body finally took on the design and construction of the temple,

entrusting the team of architects from the Ministry of Justice with the drafting of a proposal. As Puigdollers Oliver himself explained, this would be carried out by "a specialized service for churches for small population municipalities, which for an amount not exceeding 100.000 pesetas, would build a more than sufficient church."¹¹ The bishop precisely received a subsidy of that amount from the Ministry in May of that same year¹² and a further 50.000 pesetas in June 1956.¹³ The architect who signed the project was Luis Cubillo de Arteaga, who had been appointed architect of that organization on September 19, 1951.¹⁴ In his position he drew up numerous projects for religious buildings, mainly between 1954 and 1963, and parish complexes in the first half of the 1970s.¹⁵ Curiously, in January 1964 he intervened in the capital of Zamora with the design of the training schoolhouse of the Patronage for the Protection of Women entrusted to the Adoratrices nuns.¹⁶

In order to respond to the needs of the new place in Zamora, the collegiate recovered a project drawn

l'abril del 1955. Efectivament, el juny del 1955 Luis Cubillo de Arteaga havia signat la memòria del projecte d'església parroquial del Trincheto, a la província de Ciudad Real i diòcesi homònima, fins al febrer de 1980 sota estatut de la Prelatura Cluniense o Priorat de les Ordres Militars. Es tracta d'una església de planta cruciforme, amb sagristia i casa per al sacerdot adossada exteriorment al costat dret i mantenint pràcticament l'alineació amb el transsepte. Destaca pel seu caràcter bonic i recollit, estilísticament propera a l'arquitectura vernaclea de caràcter rural, i modesta des del punt de vista material, prevista en rajola emblanquinada. El projecte encaixava a la perfecció amb les circumstàncies econòmiques dels seus futurs usuaris, amb la definició constructiva i formal del poble aixecat de nova planta i amb la conjuntura estricta que ho havia motivat. La memòria va recollir també una intervenció arquitectònica a futur vinculada al temple, indicant que “es preveuen futures ampliacions per a dispensari, escoles parroquials, menjadors, etc. de marcat sentit social.”¹⁸ D'aquesta manera, Cubillo de Arteaga va donar resposta a les necessitats bàsiques de la població assentada al costat de les explotacions agrícoles properes al nucli de població més gran de l'entorn com és la localitat de Porzuna. Tanmateix, finalment el temple previst per al llogaret manxec va ser desestimat, quedant el projecte erm. Un antic assecador de tabac va ser transformat en precari com a edifici parroquial per a aquesta població (Figures 1 i 2).¹⁹

Figures 1 i 2. Luis Cubillo de Arteaga, Plànols de planta i alçat, església de El Trincheto (Ciudad Real), 1955.

Figures 1 and 2. Luis Cubillo de Arteaga, Floor and elevation blueprints, El Trincheto church (Ciudad Real), 1955.

up by himself only two months earlier, although the blueprints had been drawn in April 1955. Indeed, in June 1955 Luis Cubillo de Arteaga had signed the report of the project for the parish church of El Trincheto, in the province of Ciudad Real and diocese of the same name, until February 1980 under the statute of the Cluniac Prelature or Priory of the Military Orders. It was a cruciform church, with a vestry and a house for the priest attached to the right side on the outside and practically maintaining the alignment with the transept. It stands out for its charming and reserved character, stylistically close to vernacular rural architecture, and modest from the material point of view, planned in whitewashed brick.¹⁷ The project fitted perfectly with the economic circumstances

of its future users, with the constructive and formal definition of the brand-new village and with the strict circumstances that had motivated it. The report also included a future architectural intervention linked to the temple, indicating that “future extensions are planned for a dispensary, parish schools, canteens, etc., with a marked social sense.”¹⁸ In this way, Cubillo de Arteaga responded to the basic needs of the population settled next to the agricultural farms near the largest population center in the area, such as the town of Porzuna. However, the temple planned for the village in La Mancha was ultimately rejected, leaving it with no purpose. An old tobacco drying shed was transformed into a precarious parish building for that population (Figures 1 and 2).¹⁹

El projecte definitiu

Així les coses, l'arquitecte va decidir adoptar el projecte traçat anteriorment i, sense modificar-ne una mica la seua definició, proposar-lo com a solució per a Pùeblica de Campeán, datat l'agost de 1955. La situació era molt similar, tant en el nombre de fidels als quals prestar servei com en les circumstàncies de l'assentament, el tipus de població, la seua economia i la conjuntura comunitària, de manera que tot va encaixar a la perfecció per fer aquesta transposició. Cubillo de Arteaga va prendre el projecte precedent i va copiar exactament la planta, els alçats i la definició en conjunt. Pel que fa a la memòria, únicament va incloure dues alteracions: la substitució dels materials ceràmics de construcció per maçoneria i l'eliminació de la menció a futures ampliacions, a més de la incorporació de la distància de l'edifici a la carretera.²⁰ La resta de la redacció és idèntica, a excepció de les dimensions de les respectives finques, si bé les del temple són exactament iguals. L'església va quedar ubicada a l'entrada del poble des de Tardobispo i orientada amb els peus molt lleument al Nord-oest.

La documentació²¹ dona compte d'una església caracteritzada fonamentalment per una planta cruciforme perfectament definida en tres trams, transsepte i presbiteri remarcat, formant el tram més extrem un pròtir, baptisteri i escala de pujada a la tribuna, que es troba elevada als peus.²² Adossada a l'angle format pel transsepte i el presbiteri es troba la sagristia, de planta rectangular i lleument avançada respecte de la línia de façanes de l'església. Juxtaposada al mur Sud de la nau es troba l'habitatge del sacerdot, anomenat rector en la redacció manxega,²³ principalment caracteritzada per la seua modèstia i senzillesa. Està integrada per tres dependències idèntiques ordenades d'acord amb l'eix longitudinal del temple, la central és el despatx, que acull la porta d'accés a l'exterior i posseeix a més una porta que comunica amb la nau del temple. A banda i banda se situen el dormitori, a la dreta, i a l'esquerra la cuina, el lavabo i un xicotet armari encastat. La façana de la casa rectoral destaca per la simetria i la modèstia. Aquestes mateixes característiques es repeteixen en el volum de la sagristia, mentre que el temple mostra una composició una mica més treballada però en la mateixa línia de contenció (Figura 3).

The final project

Thus, the architect decided to adopt the previously drawn up project and, without modifying its definition one bit, propose it as a solution for Pùeblica de Campeán, dated August 1955. The situation was very similar, both in the number of parishioners to be served and in the circumstances of the settlement, the type of population, its economy and the community situation, so that everything fit perfectly to carry out this transposition. Cubillo de Arteaga took the previous project and copied exactly the ground plan, the elevations and the definition as a whole. Regarding the report, he only included two alterations: the substitution of the ceramic construction materials for masonry and the elimination of the mention of future extensions, in addition to the incorporation of the distance of the building from the road.²⁰ The rest of the wording is identical, except for the dimensions of the respective properties, although those of the temple are exactly the same. The church was located at the entrance to the hamlet from Tardobispo and oriented with its feet slightly to the Northwest.

Documents²¹ describe a church characterized fundamentally by a cruciform plan perfectly defined in three sections, transept and highlighted presbytery, the most extreme section forming a portico, baptistery and stairs leading up to the gallery, which was raised at the feet.²² Attached to the concavity formed by the transept and the presbytery was the vestry, with a rectangular ground plan and slightly receded from the line of the church's facades. Juxtaposed to the south wall of the nave is the priest's house, called parish priest in the version for La Mancha,²³ mainly characterized by its modesty and simplicity. It is composed by three identical rooms arranged according to the longitudinal axis of the temple, the central one being the office, which houses the front door to the outside and also has a door that connects to the nave of the temple. On either side are the bedroom, to the right, and the kitchen on the left, along with the toilet and a small built-in cupboard. The façade of the rectory stands out for its symmetry and modesty. These same characteristics are repeated in the volume of the vestry, while the temple shows a somewhat more elaborate composition but in the same line of restraint (Figure 3).

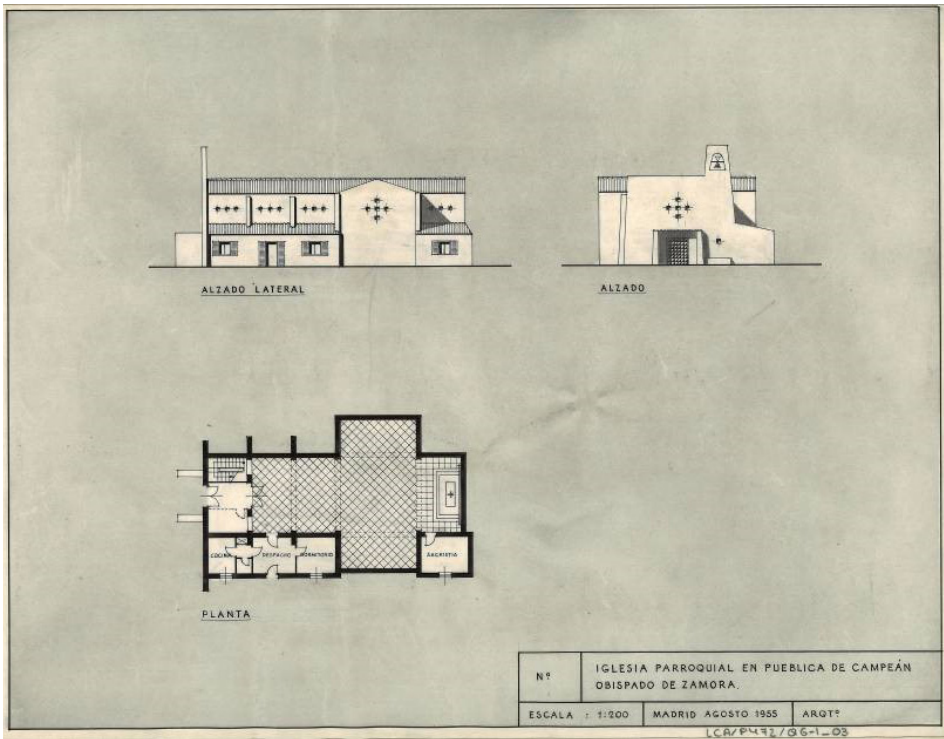

Figura 3. Luis Cubillo de Arteaga, Plànol d'alçats i planta, església de Pùblica de Campeán (Zamora), 1955.

Figure 3. Luis Cubillo de Arteaga, Elevation and floor plan, church of Pùblica de Campeán (Zamora), 1955.

La planta de l'església posa en relleu el caràcter eminentment direccional de l'espai celebratiu i les vinculacions evidents amb els criteris tradicionals de disseny i composició de temples. Hi queden plenament resumits els principis litúrgics preconciars, més lligats a la tradició formal que a l'essència de la teologia i la litúrgia que ja renovaven els principis i criteris articuladors de la celebració. L'eix litúrgic queda de manifest amb l'accés als peus, la continuïtat del qual es prolonga al llarg de la nau per culminar al presbiteri.²⁴ Aquesta direccionalitat queda remarcada encara més per la disposició dels bancs en forma de batalló amb passadís central. No hem d'oblidar que, ja a mitjans de la dècada dels 50, no eren poques les esglésies encoratjades pel moviment litúrgic que

The church's floor plan highlights the eminently directional nature of the space for the mass and its obvious links with the traditional criteria of temple design and composition. It fully summarizes the pre-conciliar liturgical principles, more closely linked to formal tradition than to the essence of theology and liturgy that already renewed the principles and criteria that articulated the service.

The liturgical axis is made clear by the entrance to the feet, whose continuity extends along the nave to culminate in the presbytery.²⁴ This directionality is further emphasized by the arrangement of the pews in the form of a battalion with a central aisle. We must not forget that, already in the mid-1950s, there were quite a few churches encouraged by the liturgical movement that had overcome the

havien superat la planta cruciforme per dissenys de caràcter marcadament assembleari. Tot i això, aquest edifici encara suporta el pes de la tradició més encensa, no només determinada per l'autoritat de l'església, a una de les comunitats de la qual vol prestar servei, ni tan sols exclusivament pel tarannà rural, tradicional i desarrelat dels seus usuaris, sinó també en virtut el caràcter institucional, i per tant oficial, de l'organisme promotor, el Ministeri de Justícia. No era, per tant, assumible per part de Luis Cubillo de Arteaga plantejar cap variació al model establert, apostant, doncs, sense fissures per aquesta definició.

Tot i això, l'arquitecte va justificar a la memòria la decisió adoptada, i va consignar que "la planta de l'església que es projecta s'aconsegueix per l'agrupació adequada del mòdul planta de 6 per 3 metres, aconseguint una superfície coberta de 135 metres quadrats, cosa que suposa una cabuda de 405 fidels còmodament situats".²⁵ Tot i que considerem que la xifra d'usuaris consignada resulta excessiva per als paràmetres actuals, certament l'edifici respon a la repetició del mòdul descrit sis vegades al tram major i quatre al menor. Amb tot, l'arquitecte també va deixar constància que aquesta decisió va recaure en raons fonamentalment econòmiques i en virtut del seu disseny, en afirmar que "hem triat aquesta planta per considerar que, a banda de la seua economia més gran, és molt racional i senzilla".²⁶ En qualsevol cas, l'esquema ja havia estat plantejat per l'arquitecte el febrer de 1954 al seu projecte per a l'església de la localitat de Belvís, a Ciudad Real.²⁷

La nau està ordenada en tres trams, el més proper als peus reservat per acollir dos àmbits particulars que estudiarem a continuació, de manera que en queda reduïda a només dos, als quals s'afegeix el transsepte. Potser per manca d'espai o com a opció deliberada de l'arquitecte, la proposta no disposa d'altars col·laterals, cosa que suposa una certa alteració de l'accentuat model tradicional adoptat a la projectació de l'edifici. D'altra banda, la disposició diagonal de les rajoles del paviment en escaquer semblaria voler suavitzar la marcada direccionalitat de l'espai, recuperada al presbiteri (Figura 4).

cruciform floor plan in favor of designs with a markedly assembly-based character. However, this building still bears the weight of the most deep-rooted tradition, not only determined by the authority of the Church, to one of whose communities it wants to serve, nor even exclusively by the rural, traditional and rootless character of its users, but also by virtue of the institutional, and therefore official, character of the promoting body, the Ministry of Justice. It was not, therefore, acceptable for Luis Cubillo de Arteaga to propose any variation to the established model, therefore standing, without hesitation, for this definition.

However, the architect justified the decision taken in the report, stating that "the church floor plan that is planned is achieved by the appropriate grouping of the 6 by 3 meter floor modules, achieving a covered area of 135 square meters, which means a capacity of 405 faithful comfortably situated".²⁵ Although we consider that the number of users stated is excessive for current parameters, the building certainly responds to the repetition of the described module six times in the larger section

and four times in the smaller one. However, the architect also stated that this decision was based on fundamentally economic reasons and by virtue of its design, stating that "we have chosen this floor plan because we consider that, apart from its greater economy, it is very rational and simple".²⁶ In any case, the layout had already been proposed by the architect in February 1954 in his project for the church in the town of Belvís, in Ciudad Real.²⁷

The nave is arranged in three sections, the one closest to the feet being reserved to accommodate two particular areas that will be discussed later, so that it is reduced to only two, to which the transept is added. Perhaps due to lack of space or as a deliberate choice by the architect, the proposal does not have side altars, which implies a certain alteration of the accentuated traditional model adopted in the design of the building. On the other hand, the diagonal arrangement of the checkerboard floor tiles seems to want to soften the marked directionality of the space, recovered in the presbytery (Figure 4).

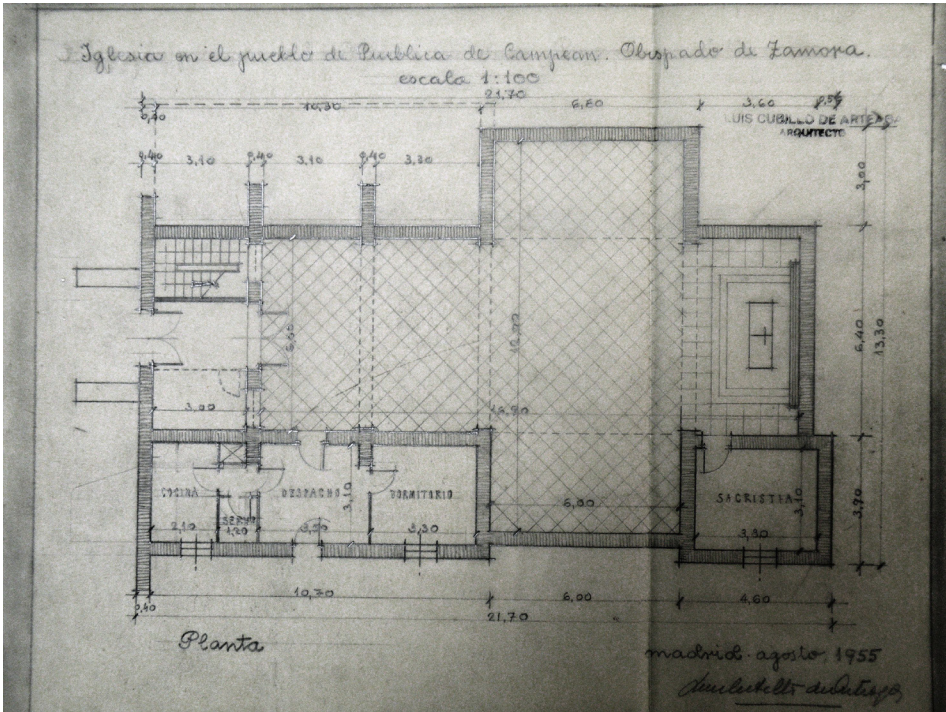

Figura 4. Luis Cubillo de Arteaga, Plànol de planta, església de Pùblica de Campeán (Zamora), 1955.

Figure 4. Luis Cubillo de Arteaga, Floor plan, church of Pùblica de Campeán (Zamora), 1955.

El presbiteri va quedar constituït com a centre d'atenció i escenari gairebé únic on esdevé la celebració litúrgica. L'altar, element referencial per excel·lència, es troba elevat sobre una grada formada per esglaons de maó a sardinell. És l'únic pol litúrgic consignat en els dibuixos, ja que no existeix pròpiament ambó ni seu, d'acord amb la manera habitual preconiliar. Tot i la definició en detall aportada pels plànols de planta i alçat secció, s'estableixen algunes diferències, incongruents fins i tot, entre tots dos dibuixos. El primer consigna una grada de tres nivells que no ocupa la totalitat del recinte rectangular. Sobre ella s'alça l'altar, de planta també rectangular i presumiblement un paral·lelepípede regular recte. La seua disposició s'ajusta a la litúrgia preconiliar per a la celebració d'esquena a l'assemblea, però sense arribar a quedar adossat al tester, a

The presbytery was established as the center of attention and the almost unique stage where the liturgical celebration takes place. The altar, a reference element par excellence, is raised on a grandstand formed by vertical stack bonded brick steps.²⁸ It is the only liturgical pole shown in the drawings, since there is no ambo or seat, in accordance with the usual pre-conciliar procedure.

Despite the detailed definition provided by the floor plans and elevation cross-section, there are some differences, even incongruent, between both drawings. The first shows a three-level step that does not occupy the entire rectangular area. Above it stands the altar, also rectangular in plan and presumably a straight regular parallelepiped. Its layout is in accordance with the pre-conciliar liturgy

qui es juxtaposa una grada susceptiblement elevada i disposada per a canelobres. Per la seua banda, el dibuix consignat a l'alçat secció recull una proposta més treballada. L'altar, de la mateixa manera que la referida, s'alça en aquest cas sobre una plataforma que ocupa el recinte en la seua integritat i s'hi accedeix mitjançant una grada de dos nivells. Al centre descansa el sagrari, custodiat per uns canelobres. Limitant la plataforma cap a la nau hi ha un combregat els extrems del qual es disposen a manera de dos púlpits. El tester apareix decorat formant un arc de volta rebaixada, probablement generat per una motllura d'escaiola o la diferenciació de pigmentació de la pintura, amb una composició que representa la Verge Maria a la glòria amb el Nen a la falda pintada al centre i àngels al voltant. És probable que aquestes diferències, puntuals, es deguen més aviat al diferent grau de detall dels dos plànols i no a una manca de precisió per part de l'arquitecte (Figura 5).

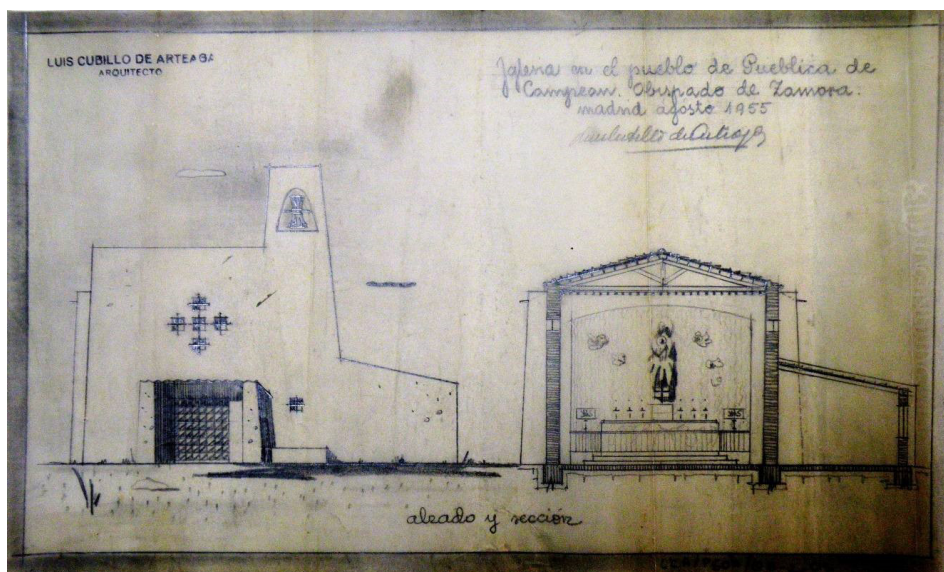

Figura 5. Luis Cubillo de Arteaga, Plànol d'alçat i alçat secció, església de Pùblica de Campeán (Zamora), 1955.

Figure 5. Luis Cubillo de Arteaga, Elevation plan and section elevation, church of Pùblica de Campeán (Zamora), 1955.

for the celebration with its back to the assembly, but without being attached to the end wall, to which is juxtaposed a step that is likely raised and arranged for candelabra.²⁹ The drawing included in the elevation cross-section, on the other hand, shows a more elaborate proposal. The altar, in the same way as the one referred to, is raised in this case on a platform that occupies the entire enclosure and is accessed by a two-level staircase. In the center the tabernacle has been placed, guarded by some candelabras. Bordering the platform towards the

nave there is a communion rail whose ends are arranged as two pulpits. The end wall appears decorated forming a lowered arch, probably generated by a plaster molding or the difference in the pigmentation of the painting, with a composition that represents the Virgin Mary in glory with the Child on her lap painted in the center and angels around it. It is likely that these occasional differences are due rather to the different level of detail in both plans and not to a lack of precision on the part of the architect (Figure 5).

Tot i el que disposen els dibuixos, el resultat final adopta un presbiteri ajustat íntegrament al tram en planta i un tester amb tres fornícules d'escaiola culminades per frontons les laterals i un frontó partit la central, les quals aixopluguen les imatges del Cor de Jesús al centre, titular del temple, Sant Mateu i la Verge del Carme. A més, hi ha dues imatges més de Sant Isidre i Sant Antoni, totes d'escaiola de l'escola d'Olot. Hem de notar que la dedicació del temple precisament al Sagrat Cor de Jesús respon estrictament a la pietat i religiositat pròpies de la dècada en què va ser construïda.

Mancat de capelles per a la reserva del Santíssim i penitencial d'acord amb la pràctica habitual preconiliar, el temple compta amb alguns espais significats com el pròtir i el baptisteri, a més de la tribuna, elevada als peus. utilitzada per Cubillo de Arteaga a la pròpia memòria,³¹ fixant el motiu de la seua presència com a espai íntegrat al cos del temple, i per tant formant part ja de la seua realitat sacra, però encara vinculat a l'exterior profà. Per la seua configuració com a zona de trànsit adopta la missió de tanca, però en aquest cas realitzada de fàbrica, i amb una entitat tal que suposa un sisè de l'espai del temple i àmbit d'acollida. En qualsevol cas, l'explicació del col·legiat defineix que "s'aconsegueix l'accés a la nau per mitjà d'un pròtir que s'hi endinsa i es troba a una altura d'un esglaó sobre el nivell del terra. En el pròtir dit es troben practicades una porta central principal i una altra de menors dimensions a la dreta que dóna accés al baptisteri".³²

El baptisteri, per la seua banda, va adquirir certa importància en el disseny, ja que el col·legiat va considerar la seua especial condició com a recinte amb una càrrega litúrgica especialment significativa. Així, Cubillo de Arteaga va explicitar aquesta dimensió simbòlica de l'espai mitjançant el rebaix de la cota del paviment un nivell respecte del pròtir i la nau. Així, a la memòria va consignar que "caldrà baixar una altura d'un esglaó per trobar-se el paviment en un pla inferior al de la nau en virtut d'un cert significat litúrgic".³³ D'aquesta manera el col·legiat va recuperar d'alguna manera –i encara que amb una certa distància- el procedir dels baptisteris per immersió dels

Despite what is depicted in the drawings, the final result adopts a presbytery that is fully adjusted to the width of the nave on the ground plan and a back wall with three plaster niches topped by pediments on the sides and a split pediment in the middle, which shelter the images of the Sacred Heart of Jesus in the center, the patron saint of the temple, Saint Mathew and Our Lady of Mount Carmel. There are also two other images of Saint Isidore and Saint Anthony, all of them made of plaster by the Olot school. It must be noted that the dedication of the temple precisely to the Sacred Heart of Jesus responds strictly to the piety and religiosity of the decade in which it was built.

Lacking chapels for the reservation of the Blessed Sacrament and penitential services in accordance with the usual pre-conciliar practice, the temple has some significant spaces such as the portico and the baptistery, in addition to the tribune, raised at the feet. The Spanish term "prótiro" is, precisely, the one used by Cubillo de Arteaga for the portico in his own report,³¹ establishing the reason for its presence as a space integrated into the body of the temple, and

therefore already forming part of its sacred reality, but still linked to the profane exterior. Due to its configuration as a transit area, it adopts the function of a gate, but in this case made of masonry, and with such entity that by itself it represents a sixth of the space of the temple and reception area. In any case, the explanation of the collegiate architect defines that "access to the nave is achieved by means of a *prótiro* that gets in and is at a height of one step above ground level. In the aforementioned *prótiro* there is a main central door and another smaller one on the right that gives access to the baptistery."³²

Regarding the baptistery, it acquired a certain importance in the design, since the collegiate considered its special condition as a place with a particularly significant liturgical meaning. Thus, Cubillo de Arteaga made explicit this symbolic dimension of the space by lowering the level of the pavement one step with respect to the *prótiro* and the nave. Thus, in the report he recorded that "it will be necessary to lower the height of one step because the pavement is on a lower level than the nave by virtue of a certain liturgical meaning."³³ In

primers segles del cristianisme, on es significava el descens al lloc del pecat i el renéixer a l'Esperit Sant per mitjà de les aigües baptismals. El baptisteri es conforma com a espai rectangular al centre del qual va ser emplaçada una pila i es "comunica amb l'espai interior de l'església per mitjà d'un simple reixat que s'obre a la nau",³⁴ perpetuant així la manera tradicional de construir aquests espais amb doble comunicació amb l'exterior i l'interior del temple mitjançant accessos diferenciats.

Els alçats, per la seua banda, evidencien la marcada concepció tradicional del temple, amb forma de creu llatina, i denoten la senzillesa i la humilitat material i formal que el caracteritzen.³⁵ Cubillo de Arteaga va deixar constància expressa a la memòria que "l'edificació exteriorment és d'una gran senzillesa i lliure de tota decoració",³⁶ pautes que van resultar omnipresents en aquesta església i en moltes de les que va projectar durant la seua primera etapa, aproximadament estesa fins al 1960. Certament, fins aleshores l'arquitecte va deambular per camins més tradicionals i de caràcter historicista, si bé a partir de la data referida, amb el seu complex parroquial de Sant Josep (Ceuta)³⁷ va derivar cap a línies més d'acord amb la modernitat, havent ja estat bon exponent de màxima contemporaneïtat amb l'església de la Mare de Déu del Trànsit del poblat dirigit de Canillas a Madrid, projectada, precisament, només un any després de la zamorana, el 1956.³⁸ En qualsevol cas, la contenció material i formal van ser els valors referents dels alçats. Així, la façana lateral esquerra de l'església mostra els murs nus, encara que finalment van ser executats sense marcar els trams a l'exterior i únicament animats per les obertures quadrades agrupades de tres en tres per a la il·luminació interior. La façana oposada també va prescindir de la seqüenciació dels trams a manera de contraforts dibuixats a l'exterior, així com els remarcaments dels angles del braç o de la capçalera, previstos per l'arquitecte com a contrapunt a l'horitzó de les línies que marquen les cobertes de la casa rectoral, la sagristia i la pròpia del temple. La composició cruciforme de obertures als fronts dels dos braços acaba copant el major, i gairebé únic, motiu decoratiu de les façanes laterals (Figura 6).

this way the collegiate recovered in some way - and although with some distance - the procedure of the immersion baptisteries of the first centuries of Christianity, where the descent to the place of sin and the rebirth of the Holy Spirit by means of baptismal waters was signified. The baptistery is shaped like a rectangular space with a fountain in the center and "connects with the interior space of the church by means of a simple gate that opens into the nave",³⁴ thus perpetuating the traditional way of building these spaces with double communication with the exterior and interior of the temple by means of separate entrances.

Regarding elevations, they show the marked traditional conception of the temple, in the shape of a Latin cross, and denote the simplicity and material and formal humility that characterize it.³⁵ Cubillo de Arteaga expressly stated in his report that "the building is very simple on the outside and free of any decoration",³⁶ guidelines that were omnipresent in this church and in many of those he designed during his first stage, which approximately extended until 1960. Certainly, until then the architect wandered

along more traditional paths and of a historicist nature, although from the date referred to, with his parish complex of Saint Joseph in Ceuta,³⁷ he drifted towards lines more in keeping with modernity, of which he had already excelled as an exponent of maximum contemporaneity with the church of Our Lady of the Transito in the planned town of Canillas in Madrid, designed, precisely, only one year after the one in Zamora, in 1956.³⁸ In any case, material and formal restraint were the referent values of the elevations. Thus, the left side façade of the church shows bare walls, although they were finally executed without marking the sections on the outside and only enlivened by the square openings grouped in trios for interior lighting. The opposite façade also dispensed with the sequencing of the sections as buttresses drawn on the outside, as well as the outlines of the angles of the arm or the apse, planned by the architect as a counterpoint to the horizontal lines that mark the roofs of the rectory, the vestry and the temple itself. The cruciform composition of openings on the fronts of both arms ends up occupying the largest, and almost only, decorative motif of the side façades (Figure 6).

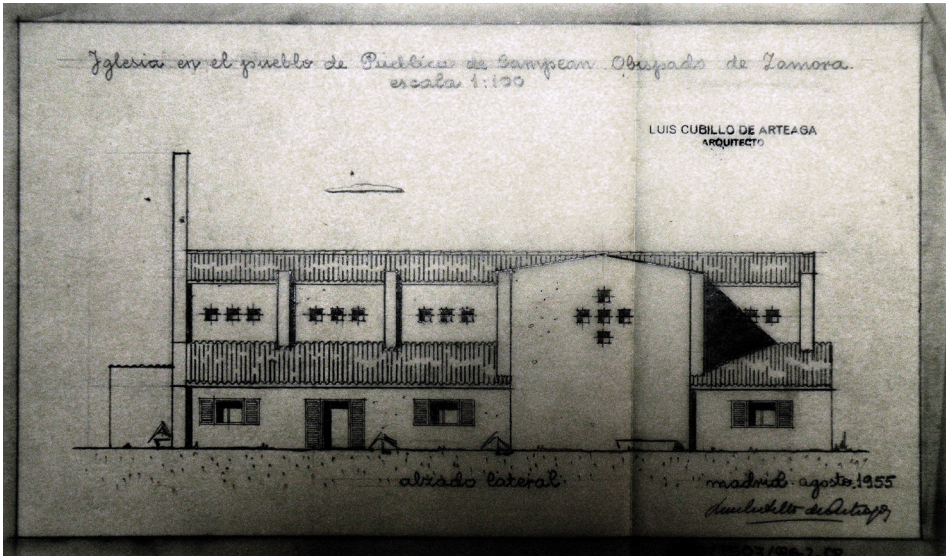

Figura 6. Luis Cubillo de Arteaga, Plànol d'alçat lateral dret, església de Pubblica de Campeán (Zamora), 1955

Figure 6. Luis Cubillo de Arteaga, Right side elevation blueprint, church of Pubblica de Campeán (Zamora), 1955.

La façana principal, per la seua banda, va ser dissenyada també a partir de línies senzilles, però caracteritzada per una certa vocació de modernitat de la què no participen les laterals. En efecte, la proposta es va constituir integrant el volum de l'habitatge com si es tractés d'una simple prolongació o apèndix, i també va incorporar l'espadanya en un dels laterals, trencant amb les dues conecreions la simetria que a priori estava cridada a protagonitzar la portada. La solució destaca per l'accentuat caràcter poligonal de la composició, no sols determinat per la seua silueta, sinó també en virtut de la forma del propi porxo, la portada i el pedrís disposat al seu lateral dret. D'alguna manera la lluerna que s'alça sobre la portada i el va del baptisteri calat a la dreta -en tots els casos també de forma quadrada- emfatitzen encara més aquesta característica que l'arc parabòlic interior de l'espadanya no aconsegueix compensar. La forma consignada queda reforçada encara més si és possible per la solució material prevista per a la façana segons el plànol, completament llisa gràcies a l'arrebossat dels materials de construcció (Figura 7).

Regarding the main façade, it was also designed with simple lines but characterized by a certain vocation for modernity that the side façades do not display.³⁹ In fact, the proposal was constituted by integrating the volume of the house as if it were a simple extension or appendix, and also incorporating the bell gable on one of the sides, breaking with both concretions the symmetry that was a priori destined to be the protagonist of the doorway. The solution stands out for the accentuated polygonal character of the composition, not only determined by

its silhouette, but also by virtue of the shape of the porch itself, the doorway and the bench arranged on its right side. In some way the skylight that rises above the doorway and the hollow of the baptistery opening on its right – in all cases also square in shape – further emphasize this characteristic that the interior parabolic arch of the bell gable fails to compensate. The shape is further enhanced by the material solution provided for the façade according to the blueprint, which is completely smooth thanks to the plastering of the building materials (Figure 7).

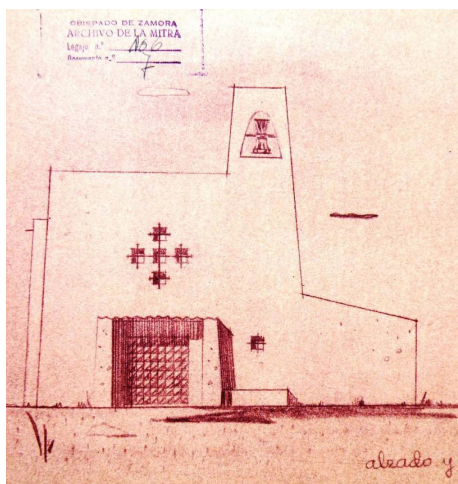

Figura 7. Luis Cubillo de Arteaga, Plànol d'alçat principal, església de Pùblica de Campeán (Zamora), 1955.

Figure 7. Luis Cubillo de Arteaga, Main façade elevation blueprint, church of Pùblica de Campeán (Zamora), 1955.

Malgrat allò dibuixat, la façana principal als peus de l'església va canviar sensiblement la seua aparença mitjançant l'alteració de l'espadanya i la supressió del porxo i el pedrís. Aquesta modificació dels plànols inicials va trencar de manera contundent amb l'estètica de l'edifici. Si l'alçat principal suposava en el projecte arquitectònic l'element de més modernitat del temple i l'únic punt de desconnexió amb la tipologia religiosa convencional, l'espadanya finalment construïda va servir per redundar encara més en els models tradicionals, bandejant tot indici de modernitat formal de la tipologia sacra. Efectivament va ser executada en maó revocat en dos nivells, l'inferior amb dos arcs ogivals que acullen les campanes, i un de superior encara més ingenu que roman buit i culminat per una creu llatina. L'espadanya executada, a més d'accentuar la simetria de l'edifici i desvirtuar la proporció de l'alçat, va suposar un enterrament definitiu dels incipients valors de modernitat que aquesta església va voler trobar a la façana. És probable que motius estrictament econòmics foren l'única raó d'aquesta circumstància, però probablement el biaix convencional d'una població rural i desterrada, sense referències simbòliques compartides per l'acumulació dels segles i perpetuades a l'arquitectura, atorgara escàs o cap valor a aquests intents de renovació lingüística (Figura 8).

Despite the drawing, the appearance of the front changed considerably by altering the bell gable and removing the porch and the bench. This modification of the initial plans broke sharply with the aesthetics of the building. If the main façade elevation was the most modern element of the temple in the architectural project and the only point of disconnection with the conventional religious typology, the bell gable finally built served to further repeat traditional models, banishing any hint of formal modernity from the sacred typology. It was effectively executed in plastered brick on two levels, the lower one with two pointed arches that house the bells, and an even more naive

upper one that remains empty and topped by a Latin cross. The executed bell gable, in addition to accentuating the symmetry of the building and distorting the proportion of the elevation, meant the definitive loss of the incipient values of modernity that this church wanted to find in its façade. It is likely that strictly economic reasons were the only reason for this circumstance, but probably the conventional bias of a rural and exiled population, lacking symbolic references shared by the accumulation of centuries and perpetuated in architecture, gave little or no value to these attempts at linguistic renewal (Figure 8).

Figura 8. Luis Cubillo de Arteaga, exterior de l'església de Pùblica de Campeán (Zamora).

Figure 8. Luis Cubillo de Arteaga, exterior of the church of Pùblica de Campeán (Zamora).

La il·luminació i el seu simbolisme

El sistema d'il·luminació natural de l'església es concentra exclusivament a les obertures que calen els murs laterals i la façana principal. Els primers van ser seqüenciats, com hem vist, per trios en disposició horitzontal a cada tram de la nau, mentre que el centre dels testers del transsepte acullen una composició d'aquests mateixos elements formant una creu grega mitjançant cinc obertures. El model adopta un disseny comú de Cubillo de Arteaga, que va ser repetit en altres esglésies projectades per ell un any després per al llogaret de Solanilla de Tamaral, al municipi de Mestanza (Ciudad Real)⁴⁰ i a Minas de Peña del Hierro, a Nerva (Huelva).⁴¹ Sens dubte, a més de la seua finalitat estrictament lumínica, aquestes solucions

Lighting and its symbolism

The church's natural lighting system is concentrated exclusively on the openings that pierce the side walls and the main façade. The first ones were sequenced, as previously explained, by trios in a horizontal arrangement in each section of the nave, while both center of the transept ends house a composition of these same elements forming a Greek cross by means

of five openings. The model adopts a common design by Cubillo de Arteaga, which was repeated in other churches designed by him a year later for the village of Solanilla de Tamaral, in the municipality of Mestanza (Ciudad Real)⁴⁰ and in Minas de Peña del Hierro, in Nerva (Huelva).⁴¹ Of course, in addition to their strictly illuminating purpose, these solutions provide practically the only element that animates the walls. However, the maximum symbolism is achieved in the

proporcionen pràcticament l'únic element que anima els murs. Tot i això, el màxim simbolisme l'assoleix a la façana principal. Si bé repeteix idèntic disseny, per la seua situació a la portada als peus sembla suggerir una lluern a manera de tímida rosassa. Certament les significacions d'aquests elements i les abans referides a la façana concentren el simbolisme més gran de l'església. D'altra banda, l'aportació de les arts tampoc no va tenir cabuda en aquest temple. Tot i que l'arquitecte va acostumar a dissenyar altars, bancs, confessoraris i púlpits per a les seues pròpies esglésies, i malgrat fins i tot allò que s'ha consignat als plànols, el temple no va comptar amb objectes litúrgics ni amb imatges o cap altre tipus d'ornamentació d'algun valor. En efecte, els elements dibuixats per l'arquitecte al tester del presbiteri van ser un simple amaniment que no va tenir cap concreció, perdent així l'ocasió d'aportar algun element de modernitat segurament atribuïble a raons econòmiques. De fet, a la jornada de benedicció del temple, el mateix director general d'Afers Eclesiàstics va fer satisfer aquesta necessitat, fent enviar per part de la Cooperativa del Clergat un sagrari i un joc de canelobres amb la seua creu, un copó, un calze i una patena de plata llaurada de llenguatge historicista.⁴³

La contenció material i formal com a segell d'identitat

Al llarg de l'anàlisi de l'edifici hem comprovat que les característiques per les quals sobresurt el temple són la humilitat, la senzillesa i la contenció. Segurament això és conseqüència d'una minvada partida pressupostària. Però probablement altres valors icònics i la necessitat d'establir un símbol per identificar-se, tingueren també cert pes. Sobre els fonaments de formigó es van alçar els murs de tancament amb maçoneria molt pobra vista a l'exterior,⁴⁴ essent l'estructura de la coberta de fusta rematada amb teula ceràmica corba.⁴⁵ A l'interior van ser projectats sostres de cel ras de canyís a l'atri i el creuer, així com a l'habitatge i a la sagristia, pintats al tresp de la mateixa manera que els paraments interiors.⁴⁶ El porxo d'accés, per la seua banda, es va preveure cobert amb làmines de fibrociment i els paviments de taulell quadrat de fang cuit de 5 cm de gruix.⁴⁷ Els ferratges de seguretat que protegeixen les obertures estaven ideats de ferro forjat. Finalment, per contrast, la serralleria va ser prevista de fusta molt bona qualitat i acabada a la cera.⁴⁸

main façade. Although it repeats the same design, due to its location on the front it seems to suggest a skylight as a timid rose window. Certainly, the meanings of these elements and those previously mentioned on the façade concentrate the greatest symbolism of the church. On the other hand, the contribution of the arts did not have a place in this temple either. Although the architect used to design altars, benches, confessionals and pulpits for his own churches,⁴² and despite what was stated in the blueprints, the temple did not have liturgical objects or images or any other type of ornamentation of any value. In fact, the elements drawn by the architect on the end wall of the presbytery were a simple embellishment that had no concrete form, thus losing the opportunity to contribute some element of modernity surely attributable to economic reasons. In fact, on the day of the blessing of the temple, the director general of Ecclesiastical Affairs himself ordered this need to be met, having the Clergy Cooperative send a tabernacle and a set of candelabra with their cross, a ciborium, a chalice and a silver paten carved in a historicist language.⁴³

Material and formal containment as a hallmark

Throughout the analysis of the building, it has been seen that the characteristics for which the temple stands out are humility, simplicity and restraint. This is surely the result of a reduced budget. But probably other iconic values and the need to establish a symbol with which to identify, also had some weight. On the concrete foundation, the enclosure walls were raised with very poor masonry visible from the outside,⁴⁴ with the structure of the roof being made of timber and finished with curved ceramic roof tiles.⁴⁵ Inside, cane ceilings were projected in the atrium and the transept, as well as in the house and the vestry, painted in the same manner as the interior walls.⁴⁶ The access porch, for its part, was planned to be covered with sheets of fiber cement and the floors with square terracotta tiles with a thickness of 5 cm.⁴⁷ The safety fittings that protect the openings were made of wrought iron. Finally, by contrast, the lockwork was made of very good quality wood and finished with wax.⁴⁸

No hi ha dubte que les particularitats materials del temple emanen del criteri general adoptat per Cubillo de Arteaga, que articula l'edifici en conjunt fins i tot des del punt de vista estilístic. El col·legiat afirmava que "hem volgut fer una arquitectura plena de debò jugant únicament amb la composició adequada de volums, dimensions i situació de buits i l'estupenda bondat dels materials al descobert per pobres que siguen. El mateix criteri hem seguit a dins. Els paraments interiors tindran una gran sensació d'austeritat perquè tot l'interès dels fidels se centre a l'altar".⁴⁹ Malgrat les seues paraules, la pobresa i austeritat invocades no van ser sinó fruit de la conjuntura econòmica de la Direcció General d'Affers Eclesiàstics del Ministeri de Justícia, organisme amb nombrosíssims fronts oberts quant a obres arquitectòniques es refereix i amb un pressupost per emprendre-les molt ajustat. De fet aquesta església va assolir un muntant final de 175.905,56 pessetes, de les quals una mica més de 12.000 van correspondre als honoraris de l'arquitecte.⁵⁰ Així doncs, les notes característiques referides per l'arquitecte no van ser tant una opció estilística deliberada com, més prompte, les veritables circumstàncies contextuais en què es van desenvolupar els projectes promoguts en aquella època per aquest organisme, esgrimides gairebé per fer de la necessitat virtut (Figures 9 i 10).

Figures 9 i 10. Luis Cubillo de Arteaga, interior de l'església de Pùblica de Campeán (Zamora).

Figures 9 and 10. Luis Cubillo de Arteaga, interior of the church of Pùblica de Campeán (Zamora).

There is no doubt that the material peculiarities of the temple emanate from the general criteria adopted by Cubillo de Arteaga, which articulates the building as a whole even from the stylistic point of view. The architect stated that "we wanted to create an architecture full of truth, playing only with the appropriate composition of volumes, dimensions and placement of openings and the wonderful goodness of the exposed materials, however poor they may be. We followed the same criteria in the interior. Inner walls will have a great feeling of austerity so that all the interest of the faithful is focused on the altar."⁴⁹ Despite his words, the poverty and austerity invoked were

nothing more than the result of the economic situation of the General Directorate of Ecclesiastical Affairs of the Ministry of Justice, an organization with numerous open fronts in terms of architectural works and with a very tight budget to undertake them. In fact, this church reached a final value of 175.905,56 pesetas, of which just over 12.000 corresponded to the architect's fees.⁵⁰ Thus, the characteristic notes referred to by the architect were not so much a deliberate stylistic choice as, rather, the true contextual circumstances in which the projects promoted at that time by that organization, were developed, claimed almost as if to make a virtue out of necessity (Figures 9 and 10).

Construcció i posada en ús

Després de les obres de construcció de l'edifici, la seua inauguració va tindre lloc el 20 de setembre del 1957 amb la presència del director general d'Afers Eclesiàstics, Mariano Puigdollers Oliver, del mateix arquitecte, el president de la Diputació i el governador militar, així com el bisbe de Zamora, l'ardiaca de la catedral i dos canonges.⁵¹ A les dotze del matí va tindre lloc la benedicció per part de monsenyor Martínez González, al terme del qual es va permetre l'entrada dels fidels a l'interior per a la celebració de la missa, presidida pel vicerector del seminari diocesà, Benjamín Martín Sánchez, prenent la paraula el bisbe per pronunciar la plàtica després de l'evangeli. Acabada l'eucaristia un àpat va posar fi a l'acte, després del qual el bisbe va oferir un dinar al palau episcopal per honrar les autoritats desplaçades des de Madrid. Finalitzat el dinar, Puigdollers i Cubillo es van dirigir a la província d'Àvila per celebrar una cerimònia semblant.⁵²

El temple va resistir l'ús i el pas del temps fins que només quinze anys després de la seua inauguració es va haver d'emprendre la reparació de la coberta mitjançant la substitució de les peces de fusta per ferro el març de 1971.⁵³ Quaranta anys després, entre l'11 de juliol i el 29 de desembre de 2011, i sota projecte de l'arquitecte Claudio Pedrero Encabo, signat el 4 de desembre de 2009, va haver de tornar a repetir la intervenció a causa d'un nou enfonsament, que va tindre lloc a l'estiu de 2010.⁵⁴ Al seu lloc va ser construïda una nova estructura de fusta que confereix al temple l'aparença actual.

Conclusió

El temple de Pùblica de Campeán s'emmarca dins dels corrents arquitectònics tradicionals, determinats per secundar fidelment el model litúrgic preconiliar, el paradigma formal d'edifici religiós consolidat pels segles i la utilització de recursos lingüístics historicistes. Així mateix,

Construction and commissioning

Following the construction of the building, its opening took place on September 20, 1957 with the presence of the Director General of Ecclesiastical Affairs, Mariano Puigdollers Oliver, the architect himself, the President of the Provincial Council and the military governor, as well as the Bishop of Zamora, the Archdeacon of the Cathedral and two canons.⁵¹ At twelve o'clock in the morning the blessing took place by Monsignor Martínez González, at the end of which the faithful were allowed to enter inside for the celebration of mass, presided over by the Vice-Rector of the diocesan seminary, Benjamín Martín Sánchez, with the bishop taking the floor to give the talk after the gospel. After the Eucharist, a banquet brought the event to a close, after which the bishop offered a lunch in the episcopal palace to honor the authorities who had travelled from Madrid. After the meal, Puigdollers and Cubillo went to the province of Ávila to celebrate a similar ceremony.⁵²

The temple withstood use and the passage of time until only fifteen years after its opening, when the

roof had to be repaired by replacing the timber members by others made of iron in March 1971.⁵³ Forty years later, between July 11 and December 29, 2011, and under a project by architect Claudio Pedrero Encabo, signed on December 4, 2009, works need to be repeated due to a new collapse, which occurred in the summer of 2010.⁵⁴ A new timber structure was built in its place, giving the temple its current appearance.

Conclusion

The temple of Pùblica de Campeán is part of the traditional architectural trends, determined by faithfully following the pre-coniliar liturgical model, the formal paradigm of religious buildings consolidated over the centuries and the use of historicist linguistic resources. Likewise, the building is built on material and formal restraint, explicit austerity and the implicit criterion of responding to needs without too many aesthetic displays. Above any other, these are undoubtedly its defining values. Consequently, the church is far from some attempts

l'edifici es constitueix des de la contenció material i formal, l'austeritat explícita i el criteri implícit de donar resposta a les necessitats sense massa ostentació estètica. Per damunt de qualsevol altre, aquests són indubtablement els valors definitoris. Per tant, l'església s'enquadra allunyada d'alguns intents de modernitat que ja en aquesta època despuntaven a Espanya de la mà del moviment litúrgic i la renovació arquitectònica del moviment modern. No obstant, com hem vist, sembla percebre's en el seu disseny el desig de transitar per una arquitectura suposadament vernacla a la qual, com a contrapunt, es va voler oferir una picada d'ullet de renovació buscant algun contrapès. En efecte, el projecte va introduir algun biaix de modernitat, encara contingut, concentrat a la façana principal i potser en la definició de les obertures. Així, amb la solució d'amagar els faldons de la coberta darrer de l'alçat noble, l'arquitecte va semblar sotmetre a un cert equilibri les aspiracions del temple d'assumir una certa renovació sobre allò tradicional. Tot i això, aquest intent consignat a la portada als peus de l'església no es va donar a la resta dels dibuixos, i fins i tot la solució definitiva de l'espaldanya va abundar en el model més ruralitzant. Va ser un intent que va resultar, a més de tebi als plànols, frustrat en l'execució.

Segurament aquestes circumstàncies tinguen una lectura majoritàriament econòmica, determinada per l'ajustada partida pressupostària atorgada per alçar el temple, fruit a més de la modesta situació del país. Però possiblement concorregueren altres aspectes que transcendeixen l'estricta conjuntura crematística de la societat que la va encarregar, evidenciant altres influències potser més subtils. El Ministeri de Justícia, com a òrgan encarregat de la seua projectació i parcialment el pagament, i el Bisbat de Zamora com a ens promotor i comitent, segurament van transmetre al projecte arquitectònic certs trets d'oficialitat, formalitat, tradició i contenció. L'arquitecte probablement va ser catalitzador d'aquestes particularitats, però segurament també va ser sensible a altres aportacions relacionades amb els usuaris de la seua arquitectura. Segurament els pobladors desarrelats sentiren la necessitat de comptar amb un referent simbòlic de certa entitat amb què s'identificara, constituït en arquitectura i, per tant, amb aspecte de durada i perduració. Element icònic que recull, per assumir-la, la història personal i col·lectiva que havien viscut encara recentment, sotmesos a la desaparició per tal d'un progrés que realment els era aliè, i rendits a la necessitat d'haver de començar

at modernity that were already emerging in Spain at this time thanks to the liturgical movement and the architectural renewal of the modern movement. However, as we have seen, in its design it seems to be perceived to host the desire to move towards a supposedly vernacular architecture to which, as a counterpoint, a nod of renewal was offered in search of some counterweight. In fact, the project introduced a certain modern bias, although it was contained, concentrated in the main façade and perhaps in the definition of the openings. Thus, with the solution of hiding the roof slopes behind the noble façade, the architect seemed to subject the temple's aspirations to assume a certain renovation over the traditional to a certain balance. However, this attempt recorded in the façade was not found in the rest of the drawings, and even the final solution of the bell gable abounded in the more rural model. It was an attempt that was, in addition to being lukewarm in the blueprints, frustrated in the execution.

These circumstances are probably mainly due to economic factors, determined by the tight budget

allocated to building the temple, which was also the result of the modest situation of the country. But other aspects were probably involved that went beyond the strict financial situation of the society that commissioned it, evidencing other, perhaps more subtle, influences. The Ministry of Justice, as the body in charge of its design and partially its payment, and the Bishopric of Zamora as the promoter and commissioner, surely transmitted certain features of officialdom, formality, tradition and restraint in the architectural project. The architect was probably the catalyst for these particularities, but he was surely also sensitive to other contributions related to the users of his architecture. Surely the uprooted inhabitants felt the need to have a symbolic reference of a certain entity with which to identify themselves, constituted in architecture and, therefore, with the appearance of duration and permanence. An iconic element that takes up, to assume it, the personal and collective history that they had recently lived, subjected to disappearance for the sake of a progress that was really alien to them, and surrendered to the need to start from scratch in a place far from their

des de zero en un lloc allunyat de vida anterior. És molt probable que aquesta modesta arquitectura religiosa congregue en els seus continguts dissenys, plenament identificats amb la tradició ruralitzant i l'execució discreta -encara en el moment cim del despertar la modernitat arquitectònica a Espanya-, bona part de la vida dels seus usuaris anhelants de arrelament.

Notes

- 1 Aa. Vv., *Patrimonio arqueológico y monumental en el embalse del Esla (Zamora)* (Zamora, España: Instituto de Estudios Zamoranos Florián de Ocampo, 2001), 145-6.
- 2 Vicente Machimbarrena, "Saltos del Duero. Aprovechamiento de aguas del río Esla," *Revista de Obras Públicas* 2541 (1930), 25.
- 3 Aa. Vv., Op. cit. 145-6.
- 4 José Sánchez Herrero, "Beguinios y tercera orden regular de San Francisco en Castilla," *Historia. Instituciones. Documentos* 19 (1992), 433-48.
- 5 David de la Heras Hernández, *Catálogo artístico-monumental y arqueológico de la Diócesis de Zamora* (Zamora, España: Edició de l'autor, 1973), 129.
- 6 Ibid.
- 7 Obispado de Zamora, "Oficio", març de 1941, *Curia*. 1941. *Villardiegua*. 2, Archivo Diocesano de Zamora (ADZa), Zamora.
- 8 Mariano Puigdollers Oliver, "Carta", 26 de gener de 1955. *Curia*. 1955. O. 7, ADZa, Zamora.
- 9 Obispado de Zamora, "Carta", 9 de febrer de 1955, *Curia*. 1955. O. 7, ADZa, Zamora.
- 10 Ibid.
- 11 Ibid.
- 12 Obispado de Zamora, "Notificación", 28 de maig de 1955, *Curia*. 1955. O. 7, ADZa, Zamora.
- 13 Obispado de Zamora, "Notificación", 7 de juny de 1956, *Curia*. 1956. O. 5, ADZa, Zamora.
- 14 Miguel Lasso de la Vega Zamora y Pilar Rivas Quinzaños (Coords.), *Luis Cubillo de Arteaga* (Madrid: Fundación Arquitectura COAM, 2008), 37.
- 15 Eduardo Delgado Orusco et. al., *Luis Cubillo de Arteaga: obras y proyectos* (Madrid: Lampreave, 2021).
- 16 Rafael Ángel García-Lozano, *Arquitectura y arte de las órdenes religiosas en Zamora, 1939-1975* (Zamora, España: Instituto de Estudios Zamoranos Florián de Ocampo, 2020), 174-83.
- 17 Luis Cubillo de Arteaga, "Planos de alzado y sección, alzado lateral y planta Proyecto de iglesia parroquial en El Trincheto. (Ciudad Real)", abril de 1955, LCA/P505/Q6-2, Obispado-Priorato de las Órdenes Militares, Archivo del Servicio Histórico del COAM (ASHCOAM), Madrid.
- 18 Luis Cubillo de Arteaga, "Proyecto de la iglesia parroquial de El Trincheto (Ciudad Real), Memoria, 1", junio de 1955, LCA/D0021, Obispado-Priorato de las Órdenes Militares, ASHCOAM, Madrid.

previous life. It is very likely that this modest religious architecture brings together in its restrained designs, fully identified with the ruralizing tradition and discreet execution -even at the peak of the awakening to architectural modernity in Spain-, a good part of the life of its users yearning for roots.

Footnotes

- 1 Aa. Vv., *Patrimonio arqueológico y monumental en el embalse del Esla (Zamora)* (Zamora, España: Instituto de Estudios Zamoranos Florián de Ocampo, 2001), 145-6.
- 2 Vicente Machimbarrena, "Saltos del Duero. Aprovechamiento de aguas del río Esla," *Revista de Obras Públicas* 2541 (1930), 25.
- 3 Aa. Vv., Op. cit. 145-6.
- 4 José Sánchez Herrero, "Beguinios y tercera orden regular de San Francisco en Castilla," *Historia. Instituciones. Documentos* 19 (1992), 433-48.
- 5 David de la Heras Hernández, *Catálogo artístico-monumental y arqueológico de la Diócesis de Zamora* (Zamora, España: Edición del autor, 1973), 129.

- 6 Ibid.
- 7 Obispado de Zamora, "Oficio", March of 1941, *Curia*. 1941. *Villardiegua*. 2, Archivo Diocesano de Zamora (ADZa), Zamora.
- 8 Mariano Puigdollers Oliver, "Carta", 26 de January of 1955. *Curia*. 1955. O. 7, ADZa, Zamora.
- 9 Obispado de Zamora, "Carta", 9 de February of 1955, *Curia*. 1955. O. 7, ADZa, Zamora.
- 10 Ibid.
- 11 Ibid.
- 12 Obispado de Zamora, "Notificación", 28 de mayo de 1955, *Curia*. 1955. O. 7, ADZa, Zamora.
- 13 Obispado de Zamora, "Notificación", 7 de June of 1956, *Curia*. 1956. O. 5, ADZa, Zamora.
- 14 Miguel Lasso de la Vega Zamora and Pilar Rivas Quinzaños (Coords.), *Luis Cubillo de Arteaga* (Madrid: Fundación Arquitectura COAM, 2008), 37.
- 15 Eduardo Delgado Orusco et. al., *Luis Cubillo de Arteaga: obras y proyectos* (Madrid: Lampreave, 2021).
- 16 Rafael Ángel García-Lozano, *Arquitectura y arte de las órdenes religiosas en Zamora, 1939-1975* (Zamora, España: Instituto de Estudios Zamoranos Florián de Ocampo, 2020), 174-83.

- ¹⁹ Algunes localitats properes a Porzuna no comptaven amb temple degut a la seua escassa entitat poblacional, i encara hui llogarets com Las Rabinadas perpetuen aquesta situació. Informació aportada per Vicente Ramírez de Arellano Rabadán, rector de El Trincheto entre 1975 i 1986 en una entrevista mantinguda el 12 de juny de 2015. Aquesta era precisament la circumstància d'aquesta localitat, raó per la que als anys 50 del segle passat va ser projectat el temple que mai es va construir.
- ²⁰ Luis Cubillo de Arteaga, "Proyecto de la iglesia en el pueblo de Publica de Campeán. (Zamora). Memoria", juny de 1955, Secretaría de Cámara. 106/7, Archivo Histórico Diocesano de Zamora (AHDZa), Zamora y Luis Cubillo de Arteaga, "Proyecto de la iglesia parroquial de El Trincheto. (Ciudad Real). Memoria", juny de 1955, Obispatado-Priorato de las Órdenes Militares, LCA/D0021, ASHCOAM, Madrid.
- ²¹ Es conserva la memòria, quatre plànols i pressupost a la Secretaria de Càmera. 106/7, AHDZa, Zamora i només els mateixos quatre plànols, originals a LCA/P505/Q6-2, ASHCOAM, Madrid.
- ²² Luis Cubillo de Arteaga, "Plano", agost de 1955, LCA/P472/03, ASHCOAM, Madrid.
- ²³ Luis Cubillo de Arteaga, "Memoria, 2", juny de 1955, LCA/D0021, ASHCOAM, Madrid.
- ²⁴ Luis Cubillo de Arteaga, "Planos de planta", agosto de 1955, LCA/P505/Q6-2, ASHCOAM, Madrid.
- ²⁵ Luis Cubillo de Arteaga, "Memoria, 1", juny de 1955, Secretaría de Cámara. 106/7, AHDZa, Zamora.
- ²⁶ Luis Cubillo de Arteaga, "Memoria, 1", juny de 1955, Secretaría de Cámara. 106/7, AHDZa, Zamora.
- ²⁷ Luis Cubillo de Arteaga, "Planos de alzado y sección, alzado lateral y planta", febrer de 1954, LCA/P472/Q6-1, ASHCOAM, Madrid. El projecte recull el mateix esquema de planta però sense porxo.
- ²⁸ Luis Cubillo de Arteaga, "Presupuesto, 1", juny de 1955, Secretaría de Cámara. 106/7, AHDZa, Zamora.
- ²⁹ Luis Cubillo de Arteaga, "Plano de planta", agost de 1955, LCA/P505/Q6-2, ASHCOAM, Madrid.
- ³⁰ Luis Cubillo de Arteaga, "Plano de alzado y alzado sección", agost de 1955, LCA/P505/Q6-2, ASHCOAM, Madrid.
- ³¹ Luis Cubillo de Arteaga, "Memoria, 1", juny de 1955, Secretaría de Cámara. 106/7, AHDZa, Zamora.
- ³² *Ibid.*
- ³³ *Ibid.*
- ³⁴ *Ibid.*
- ³⁵ Luis Cubillo de Arteaga, "Alzado lateral derecho", agost de 1955, LCA/P505/Q6-2, ASHCOAM, Madrid.
- ³⁶ Luis Cubillo de Arteaga, "Memoria, 2", juny de 1955, Secretaría de Cámara. 106/7, AHDZa, Zamora.
- ³⁷ Luis Cubillo de Arteaga, "Complejo parroquial de San José", 1960, LCA/D070/C02-35 y LCA/P183/P6-4, ASHCOAM, Madrid.
- ³⁸ Luis Cubillo de Arteaga, "iglesia de Nuestra Señora del Tránsito", 1956, LCA/P405/Q3-4, ASHCOAM, Madrid y Miguel Lasso de la Vega Zamora y Pilar Rivas Quinzanos (Coords.), *Op. cit.*, 33-6 y 46.
- ³⁹ Luis Cubillo de Arteaga, "Alzado principal", agost de 1955, LCA/P505/Q6-2, ASHCOAM, Madrid.

¹⁷ Luis Cubillo de Arteaga, "Planos de alzado y sección, alzado lateral y planta Proyecto de iglesia parroquial en El Trincheto. (Ciudad Real)", April of 1955, LCA/P505/Q6-2, Obispatado-Priorato de las Órdenes Militares, Archivo del Servicio Histórico del COAM (ASHCOAM), Madrid.

¹⁸ Luis Cubillo de Arteaga, "Proyecto de la iglesia parroquial de El Trincheto (Ciudad Real), Memoria, 1", June of 1955, LCA/D0021, Obispatado-Priorato de las Órdenes Militares, ASHCOAM, Madrid.

¹⁹ Some towns near Porzuna did not have a church due to their low population, and even today villages such as Las Rabinadas perpetuate this situation. Information provided by Vicente Ramírez de Arellano Rabadán, parish priest of El Trincheto between 1975 and 1986 in an interview held on June 12, 2015. This was precisely the situation in that village, which is why in the 1950s a church was planned that was never built.

²⁰ Luis Cubillo de Arteaga, "Proyecto de la iglesia en el pueblo de Publica de Campeán. (Zamora). Memoria", June of 1955, Secretaría de Cámara. 106/7, Archivo Histórico Diocesano de Zamora (AHDZa), Zamora y Luis Cubillo de Arteaga, "Proyecto de la iglesia parroquial de El Trincheto. (Ciudad Real). Memoria", June of 1955, Obispatado-Priorato de las Órdenes Militares, LCA/D0021, ASHCOAM, Madrid.

²¹ The report, four blueprints and the budget are preserved at the Chamber Secretariat. 106/7, AHDZa, Zamora and just the same original blueprints at LCA/P505/Q6-2, ASHCOAM, Madrid.

²² Luis Cubillo de Arteaga, "Plano", August of 1955, LCA/P472/03, ASHCOAM, Madrid.

²³ Luis Cubillo de Arteaga, "Memoria, 2", June of 1955, LCA/D0021, ASHCOAM, Madrid.

²⁴ Luis Cubillo de Arteaga, "Planos de planta", August of 1955, LCA/P505/Q6-2, ASHCOAM, Madrid.

²⁵ Luis Cubillo de Arteaga, "Memoria, 1", June of 1955, Secretaría de Cámara. 106/7, AHDZa, Zamora.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Luis Cubillo de Arteaga, "Planos de alzado y sección, alzado lateral y planta", February of 1954, LCA/P472/Q6-1, ASHCOAM, Madrid. The project displays the same floor plan scheme but without the porch.

²⁸ Luis Cubillo de Arteaga, "Presupuesto, 1", June of 1955, Secretaría de Cámara. 106/7, AHDZa, Zamora.

²⁹ Luis Cubillo de Arteaga, "Plano de planta", August of 1955, LCA/P505/Q6-2, ASHCOAM, Madrid.

³⁰ Luis Cubillo de Arteaga, "Plano de alzado y alzado sección", August of 1955, LCA/P505/Q6-2, ASHCOAM, Madrid.

³¹ Luis Cubillo de Arteaga, "Memoria, 1", June of 1955, Secretaría de Cámara. 106/7, AHDZa, Zamora.

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*

³⁵ Luis Cubillo de Arteaga, "Alzado lateral derecho", August of 1955, LCA/P505/Q6-2, ASHCOAM, Madrid.

³⁶ Luis Cubillo de Arteaga, "Memoria, 2", June of 1955, Secretaría de Cámara. 106/7, AHDZa, Zamora.

³⁷ Luis Cubillo de Arteaga, "Complejo parroquial de San José", 1960, LCA/D070/C02-35 y LCA/P183/P6-4, ASHCOAM, Madrid.

- ⁴⁰ Luis Cubillo de Arteaga, "Alzado principal", agost de 1955, LCA/P505/Q6-2, ASHCOAM, Madrid y Luis Cubillo de Arteaga, "Proyecto de iglesia para Solanilla de Tamaral", 1956, LCA/D031/C01-31, ASHCOAM, Madrid.
- ⁴¹ Luis Cubillo de Arteaga, "Proyecto de iglesia para Minas de Peña del Hierro", 1956, LCA/D034/C01-34, ASHCOAM, Madrid.
- ⁴² Luis Cubillo de Arteaga, LCA/P484/Q6-1, ASHCOAM, Madrid.
- ⁴³ Obispado de Zamora, "Oficio", 1957, *Curia*. 1957. B. 14, ADZa, Zamora.
- ⁴⁴ La memòria proposa l'alternativa de lluir i emblanquinar els murs o bé deixar la maçoneria vista, opció finalment adoptada. Luis Cubillo de Arteaga, "Memoria, 2", juny de 1955, Secretaría de Cámara. 106/7, AHDZa, Zamora.
- ⁴⁵ Luis Cubillo de Arteaga, "Plano de puertas y cubiertas", agost de 1955, LCA/P505/Q6-2, ASHCOAM, Madrid.
- ⁴⁶ Luis Cubillo de Arteaga, "Presupuesto, 2", juny de 1955, Secretaría de Cámara. 106/7, AHDZa, Zamora.
- ⁴⁷ Luis Cubillo de Arteaga, "Presupuesto, 1", juny de 1955, Secretaría de Cámara. 106/7, AHDZa, Zamora.
- ⁴⁸ Luis Cubillo de Arteaga, "Memoria, 2", juny de 1955, Secretaría de Cámara. 106/7, AHDZa, Zamora.
- ⁴⁹ *Ibid.*
- ⁵⁰ Luis Cubillo de Arteaga, "Presupuesto, 3", juny de 1955, Secretaría de Cámara. 106/7, AHDZa, Zamora.
- ⁵¹ *El Correo de Zamora*, 21 de septiembre de 1957, 6.
- ⁵² *Ibid.*
- ⁵³ Obispado de Zamora, "Presupuesto", març de 1971, *Curia*. 1971. O. 10, ADZa, Zamora.
- ⁵⁴ Informació aportada pel propi arquitecte a una entrevista duta a terme el 15 de juny de 2015.

Referències de les imatges

Figures 1 i 2. Luis Cubillo de Arteaga, Plànols de planta i alçat, església de El Trincheto (Ciudad Real), 1955, LCA/P505/Q6-2. ASHCOAM, Madrid.

Figura 3. Luis Cubillo de Arteaga, Plànol d'alçats i planta, església de Pùblica de Campeán (Zamora), 1955, LCA.P472.03. ASHCOAM, Madrid.

Figura 4. Luis Cubillo de Arteaga, Plànol de planta, església de Pùblica de Campeán (Zamora), 1955, LCA/P505/Q6-2. ASHCOAM, Madrid.

Figura 5. Luis Cubillo de Arteaga, Plànol d'alçat i alçat secció, església de Pùblica de Campeán (Zamora), 1955, LCA/P505/Q6-2. ASHCOAM, Madrid.

³⁸ Luis Cubillo de Arteaga, "iglesia de Nuestra Señora del Tránsito", 1956, LCA/P405/Q3-4, ASHCOAM, Madrid y Miguel Lasso de la Vega Zamora y Pilar Rivas Quinzafios (Coords.), Op. cit., 33-6 y 46.

³⁹ Luis Cubillo de Arteaga, "Alzado principal", August of 1955, LCA/P505/Q6-2, ASHCOAM, Madrid.

⁴⁰ Luis Cubillo de Arteaga, "Alzado principal", August of 1955, LCA/P505/Q6-2, ASHCOAM, Madrid and Luis Cubillo de Arteaga, "Proyecto de iglesia para Solanilla de Tamaral", 1956, LCA/D031/C01-31, ASHCOAM, Madrid.

⁴¹ Luis Cubillo de Arteaga, "Proyecto de iglesia para Minas de Peña del Hierro", 1956, LCA/D034/C01-34, ASHCOAM, Madrid.

⁴² Luis Cubillo de Arteaga, LCA/P484/Q6-1, ASHCOAM, Madrid.

⁴³ Obispado de Zamora, "Oficio", 1957, *Curia*. 1957. B. 14, ADZa, Zamora.

⁴⁴ The report proposes the option of plastering and whitewashing the walls or keeping them uncoated, which was the final option adopted. Luis Cubillo de Arteaga, "Memoria, 2", June of 1955, Secretaría de Cámara. 106/7, AHDZa, Zamora.

⁴⁵ Luis Cubillo de Arteaga, "Plano de puertas y cubiertas", August of 1955, LCA/P505/Q6-2, ASHCOAM, Madrid.

⁴⁶ Luis Cubillo de Arteaga, "Presupuesto, 2", June of 1955, Secretaría de Cámara. 106/7, AHDZa, Zamora.

⁴⁷ Luis Cubillo de Arteaga, "Presupuesto, 1", June of 1955, Secretaría de Cámara. 106/7, AHDZa, Zamora.

⁴⁸ Luis Cubillo de Arteaga, "Memoria, 2", June of 1955, Secretaría de Cámara. 106/7, AHDZa, Zamora.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ Luis Cubillo de Arteaga, "Presupuesto, 3", June of 1955, Secretaría de Cámara. 106/7, AHDZa, Zamora.

⁵¹ *El Correo de Zamora*, September 21, 1957, 6.

⁵² *Ibid.*

⁵³ Obispado de Zamora, "Presupuesto", March of 1971, *Curia*. 1971. O. 10, ADZa, Zamora.

⁵⁴ Information provided by the architect himself in an interview held on June 15, 2015.

Image references

Figures 1 and 2. Luis Cubillo de Arteaga, Ground plans and elevations, church of El Trincheto (Ciudad Real), 1955, LCA/P505/Q6-2. ASHCOAM, Madrid.

Figure 3. Luis Cubillo de Arteaga, Elevation and floor plans, church of Pùblica de Campeán (Zamora), 1955, LCA.P472.03. ASHCOAM, Madrid.

Figure 4. Luis Cubillo de Arteaga, Floor plan blueprint, church of Pùblica de Campeán (Zamora), 1955, LCA/P505/Q6-2. ASHCOAM, Madrid.

Figure 5. Luis Cubillo de Arteaga, Elevation and section elevation, church of Pùblica de Campeán (Zamora), 1955, LCA/P505/Q6-2. ASHCOAM, Madrid.

Figura 6. Luis Cubillo de Arteaga, Plànol d'alçat lateral dret, església de Pùblica de Campeán (Zamora), 1955, LCA/P505/Q6-2. ASHCOAM, Madrid.

Figura 7. Luis Cubillo de Arteaga, Plànol d'alçat principal, església de Pùblica de Campeán (Zamora), 1955, Secretarí de Càmara. 106/7. AHDZa, Zamora

Figura 8. Luis Cubillo de Arteaga, exterior de l'esglésiade Pùblica de Campeán (Zamora), fotografia del autor.

Figures 9 i 10. Luis Cubillo de Arteaga, interior de l'esglésiade Pùblica de Campeán (Zamora), fotografies del autor.

Figure 6. Luis Cubillo de Arteaga, Right side elevation blueprint, church of Pùblica de Campeán (Zamora), 1955, LCA/P505/Q6-2. ASHCOAM, Madrid.

Figure 7. Luis Cubillo de Arteaga, Main façade elevation blueprint, church of Pùblica de Campeán (Zamora), 1955, Secretariat of the Chamber. 106/7. AHDZa, Zamora

Figure 8. Luis Cubillo de Arteaga, exterior of the church of Pùblica de Campeán (Zamora), pictures by the author.

Figures 9 and 10. Luis Cubillo de Arteaga, interior of the church of Pùblica de Campeán (Zamora), pictures by the author.

Bibliografía

Bibliography

- Aa. Vv. *Patrimonio arqueológico y monumental en el embalse del Esla (Zamora)*. Zamora, España: Instituto de Estudios Zamoranos Florián de Ocampo, 2001.
- De las Heras Hernández, David. *Catálogo artístico-monumental y arqueológico de la Diócesis de Zamora*. Zamora, España: Edición del autor, 1973.
- Delgado Orusco, Eduardo et. al. *Luis Cubillo de Arteaga: obras y proyectos*. Madrid: Lampreave, 2021.
- García-Lozano, Rafael Ángel. *Arquitectura y arte de las órdenes religiosas en Zamora, 1939-1975*. Zamora, España: Instituto de Estudios Zamoranos Florián de Ocampo, 2020.
- Lasso de la Vega Zamora, Miguel y Pilar Rivas Quinzaños (Coords.). *Luis Cubillo de Arteaga*. Madrid: Fundación Arquitectura COAM, 2008.
- Machimbarrena, Vicente. "Saltos del Duero. Aprovechamiento de aguas del río Esla." *Revista de Obras Públicas* 2541 (1930).
- Sánchez Herrero, José. "Beguinios y tercera orden regular de San Francisco en Castilla." *Historia. Instituciones. Documentos* 19 (1992).